

A368

Carduelis flammea

(L., 1758)

Czczotka

Rząd: wróblowe, podrząd: śpiewające, rodzina: łuszczaki, podrodzina: łuskacze

Status występowania w Polsce

Skrajnie nieliczny ptak lęgowy w górach i na wybrzeżu, lokalnie licznie przelotny i zimujący, co kilka lat mają miejsce inwazyjne naloty.

Opis gatunku

Czczotka jest mniejsza od wróbla, ma delikatniejszą budowę ciała, krótki żółtawy dziób i okrągłą głowę. Wymiary: długość ciała ptaka wynosi 12–13 cm, rozpiętość skrzydeł 20–25 cm, masa ciała 10–18 g. Upierzenie czczotki jest brązowoszare, z wyraźnym kreskowaniem na wierzchu ciała i bokach. Dość wyraźnie zaznaczony jest dymorfizm płciowy. Samce mają karmioną czapkę na głowie oraz różowy odcień piersi. Natomiast u samic i młodych upierzenie jest bardziej stonowane, brązowoszare, bez ozdobnych odcieni czerwieni. We wszystkich szatach na skrzydle widoczne są dwa delikatne paseczki, białawe lub płowe, oraz czarna plamka pod dziobem. Odzywa się bardzo często w locie, twardym „czetczet”.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Czczotka może być pomyłona z takimi gatunkami, jak rzepołuch *Carduelis flavirostris* (A367, nieopisany w tej książce), czczotka tundrowa *Carduelis hornemanni* (nieopisana w tej książce) i makolągwa *Carduelis cannabina* (A366, nieopisana w tej książce). Dwa pierwsze gatunki nie występują w Polsce w okresie lęgowym. Identyfikacja czczotki tundrowej wymaga specjalistycznej literatury. Gniazdująca w Polsce pospolita makolągwa (samiec) ma podobny rozkład czerwonych plam na głowie i brzuchu, jak samiec czczotki, ale jest od niego nieznacznie większa i wierzch ciała ma jednolicie brązowy.

Biologia**Tryb życia**

Czczotka prowadzi dzienny tryb życia. Pojawia się w niewielkich grupach zarówno w okresie lęgowym, jak i na przelotach. W okresie niełgowym najczęściej spotykana jest w stadach do kilkudziesięciu ptaków. W latach inwazyjnych stada mogą sięgać kilkuset, a nawet kilku tysięcy osobników.

Lęgi

W odpowiednich siedliskach czczotka gniazduje w skupiskach. W warunkach polskich stanowiska obejmują zwykle od kilku do kilkunastu par. Gatunek zazwyczaj monogamiczny. Ptaki przylatują na lęgowiska w górach pod koniec kwietnia, a na północy Polski od kwietnia do maja. Po przylocie bardzo intensywnie tokują w locie: często po kilka śpiewających samców wspólnie oblatuje rozległy obszar. Na początku maja w górach, a od połowy tego miesiąca na północy Polski rozpoczyna się budowa gniazda, które jest umieszczone w gęstych zaroślach kosodrzewiny lub sosny błotnej, na wysokości do kilku metrów. Samica składa 4–6 jaj, a następnie wysiaduje przez 10–12 dni. Młode po wykluciu przebywają w gnieździe przez 9–14 dni i karmione są przez oba ptaki dorosłe. W początkowym okresie pisklęcym samiec przynosi pokarm dla samicy, która karmi pisklęta. Po wylocie młodych z gniazda ptaki dorosłe przez krótki okres przebywają razem z nimi. Zdarza się, że samica rozpoczyna wysiadanie kolejnego zniesienia jeszcze w czasie, gdy samiec opiekuje się młodymi z pierwszego lęgu. W Polsce czczotki przystępują prawdopodobnie do dwóch lęgów, choć nie jest wykluczone, że

mogą wyprowadzać również trzy, zwłaszcza w okresie obfitości pokarmu. Dojrzałość płciową czeczotka osiąga w 2. roku kalendarzowym.

Wędrowki

Dystans wędrowki zróżnicowany, przy czym jego zasięg może być zmienny w obrębie populacji i zależy od urodzaju nasion drzew lekkonasiennych, np. brzozy i olchy. Czeczotka jest gatunkiem o wyraźnie inwazyjnym charakterze pojawów: w niektóre lata jest nieliczna, a co kilka sezonów pojawia się w dużych stadach, daleko od stałych rejonów zimowania. Jeśli w okresie pozalęgowym znajduje w okolicy miejsca lęgowej obfitości pokarmu, nie podejmuje wędrowki. W okresie pozalęgowym w Polsce pojawiają się ptaki z północnej części areatu należące do podgatunku *C. f. flammea*. Początek wędrowki jesiennej przypada na wrzesień, zasadnicza wędrowka odbywa się w listopadzie i trwa do grudnia. Wiosną przelotne ptaki spotyka się od marca do początku maja, zdecydowanie mniej licznie niż jesienią. Czeczotki mogą podejmować niewielkie wędrowki nawet w miesiącach letnich, jednak dotyczy to raczej ptaków lokalnych, lęgowych w Europie Środkowej. Podgatunek *C. f. cabaret* wędruje blisko od lęgówisk lub koczuje. W okresie nielęgowym czeczotka związana jest z terenami otwartymi, urozmaiconymi niewielkimi kępami zadrzewień, preferuje tereny rolnicze i ruderalne. Nie omija również śródleśnych polan, nawet położonych na terenie większych kompleksów leśnych.

Zimowanie

Okres zimowania przypada od grudnia do początku marca. W tym okresie czeczotka spotykana jest w całej Polsce, najczęściej w stadkach do kilkudziesięciu ptaków. Siedlisko zimowania jest zbliżone do zajmowanego w okresie wędrowek. W poszukiwaniu pokarmu ptaki zlatują nawet w głąb większych miast, z otwartymi terenami zieleni i nieużytków.

Pokarm

Podstawowym składnikiem pokarmu czeczotki są nasiona brzozy, olchy i modrzewia, a także ziołorośli, najczęściej w latach nieurodzaju nasion drzew. W sezonie lęgowym pokarm roślinny jest bardziej urozmaicony i znaczną część diety stanowią drobne bezkręgowce.

Występowanie

Siedlisko

Na północy Europy gatunek preferuje lasy o charakterze alpejskim z brzozą lub alpejskie zarośla wierzbowe. W Polsce na obszarach górskich czeczotka gniazduje w liwych płatach kosówki w pobliżu łąk oraz na torfowiskach wysokich z zaroślami kosówki, brzozy i sosny błotnej. Widać tu również pierwsze oznaki kolonizacji terenów zurbanizowanych – spotykano zaniepokojone czeczotki w kę-

pach drzew iglastych oraz odnotowano lęg w młodniku brzozowym na stawach rybnych. Natomiast na lęgowskich w północnej Polsce czeczotka jest wyraźnie związana ze sztucznymi nasadzeniami kosówki na wydmach, w sąsiedztwie których występują rozległe obszary łąk, ugorów i nieużytków. Rzadko występuje w brzezinach, w pobliżu otwartych terenów torfowisk.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

4070 Zarośla kosodrzewiny (*Pinetum mugo*)

6510 Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (*Arrhenatherion elatioris*)

7110 Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (żywe)

91D0 Bory i lasy bagienne

Rozmieszczenie geograficzne

Obszar występowania gatunku obejmuje północną Holarctykę. W Europie występują 3 podgatunki czeczotki: *C. f. flammea* występuje w Europie Północnej, a *C. f. rostrata* na Islandii. Trzeci podgatunek, *C. f. cabaret*, gniazduje w Europie Zachodniej i Środkowej. Jego areal obejmuje dwa obszary. Pierwszy z nich rozciąga się od Wysp Brytyjskich poprzez wybrzeża kontynentalne Morza Północnego do południowych krańców Płw. Skandynawskiego, zarówno w Norwegii, jak i Szwecji. Natomiast drugi obszar lęgowy obejmuje pasma górskie: Alpy, Harz, Szumawę, Rudawy, Sudety i Tatry. Oba lęgowiska *C. f. cabaret* niemal przylegają do siebie w rejonie zachodnich Niemiec i krajów Beneluksu. W ostatnich latach trwa dyskusja na temat uznania *C. f. flammea* i *C. f. cabaret* za samodzielne gatunki. Rozszerzanie się areatów czeczotki dotyczy obu podgatunków: *C. f. flammea* rozprzestrzenia się ku południowi i zachodowi, zaś *C. f. cabaret* (mniej wyraźnie) na północ.

Rozmieszczenie w Polsce

W Polsce gniazduje w Tatrach, Karkonoszach, Górach Izerkich i Masywie Śnieżnika, a mniej regularnie w Górach Orlickich i Bystrzyckich. Preferuje obszary w rejonie górnej granicy lasu, z reguły powyżej 1000 m n.p.m. W Karkonoszach występuje od 600 do 1500 m n.p.m., najliczniej w piętrze subalpejskim (1200–1400 m n.p.m.). Najwyżej stwierdzona w Tatrach w Dolinie Pięciu Stawów (1700 m n.p.m.). Nie spodziewanie w ostatnich latach wykryto znaczące w skali kraju lęgowsko na polskim Pobrzeżu Bałtyku w trzech rejonach: pomiędzy Białogórą a Sarbskiem, w Słowińskim PN i w okolicach Wicka k. Ustki. Częste są obserwacje ptaków w sezonie lęgowym na terenie miast i osiedli ludzkich w Sudetach i u podnóża gór, co może świadczyć o zajmowaniu tego typu środowisk przez czeczotki. Pojedyncze śpiewające samce obserwowano na zdegradowanym torfowisku Bielawskie Błota. W okresie zimowym i wędrowkowym czeczotka pojawia się w całym kraju. Na południu Polski gniazduje *C. f. cabaret*, zaś przynależność podga-

tunkowa ptaków gniazdujących na północy kraju jest niejasna. Na wędrownce i podczas zimy pojawia się w Polsce podgatunek *C. f. flammea*.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Polska czerwona księga zwierząt (2001): LC gatunek mniejszego ryzyka, ale wymagający szczególnej uwagi

Status zagrożenia w Europie: (S) gatunek niezagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni

BirdLife International: SPEC -

Konwencja Berneńska: załącznik II

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Około 2/3 populacji krajowej gatunku gniazduje na obszarach chronionych, w tym w parkach narodowych: Tatrzańskim PN, Karkonoskim PN i Słowińskim PN oraz w rezerwatach przyrody w Sudetach: Dolina Izery, Torfowisko Izerskie, Torfowisko pod Zieleńcem, Śnieżnik Kłodzki i na północy Polski w rez. Mierzeja Sarbska.

Rozwój i stan populacji

Stan populacji czeczotki w Europie szacuje się na 1 200 000–2 400 000 p., przy czym jej liczebność w europejskiej części Rosji jest oceniana na dalsze 10 000 000–100 000 000 p. Najliczniej, poza Rosją, występuje na Półwyspie Skandynawskim (650 000–3 600 000 p.). Od lat 50. XX w. gatunek bardzo wyraźnie kolonizuje nowe obszary środkowej i zachodniej Europy. Zasadnicze czynniki sprzyjające ekspansji czeczotki związane są ze zmianami siedliskowymi, w tym: wprowadzenie jednogatunkowych plantacji drzew i krzewów iglastych oraz brzozy, inwazyjność pojawów i silna dyspersja na nowe tereny łęgowe, plastyczność gatunku w wyborze siedlisk łęgowych oraz stosunkowo wysoki potencjał reprodukcyjny.

Czeczotka pojawiła się w Polsce (w Tatrach i Sudetach) około połowy XX w. i od tego czasu zwiększała tam swoją liczebność, zajmując nowe tereny łęgowe. Są znane przypadki zajmowania siedlisk antropogenicznych, jak tereny parkowe i ogrody w miejscowościach podgórskich i symptomy ekspansji na tereny nizinne południowej części kraju. Na północy Polski czeczotka prawdopodobnie zaczęła gniazdować od lat 80., chociaż pewne lęgi odnotowano pod koniec ostatniej dekady XX w. Niewykluczone, że gatunek ten gniazdował tu już wcześniej, gdyż w roku 1933 przy jez. Łebsko obserwowano zaniepokojone ptaki. Wyraźne fluktuacje liczebności związane są przede wszystkim z urodzajem nasion brzozy.

Całkowita liczebność populacji krajowej czeczotki jest oceniana na 120–200 p., z czego około 70–150 p. gniazduje w górach i na podgórzu, a 40–55 p. na Pobrzeżu Bałtyku. Zasadnicze tereny łęgowe na południu obejmują Tatry, gdzie liczebność wynosi 30–40 p. oraz Sudety, w tym: Karkonosze z 20–25 p., Góry Izerskie ok. 15 p., Masyw Śnieżnika z co najmniej 20 p., zaś w Górach Orlickich i Bystrzyckich nieregularnie gniazduje po 7–10 p. Co najmniej 10–15 p. występuje w obrębie osiedli w Sudetach i na ich podgórzu. Na północy Polski zasadnicze łęgowisko obejmuje obszar pobraża od Białogóry do Sarbska z 25–30 p., Słowiński PN (10–15 p.) i okolice Wicka k. Ustki (5–10 p.).

Zagrożenia

Obecnie nie ma jednoznacznych oznak zagrożenia gatunku, choć potencjalnie takie zmiany siedliskowe, jak degradacja łąk lub ich zalesianie oraz presja turystyki na tereny łęgowe w górach, mogą wpływać ograniczająco na lokalny zasięg gatunku. W górach, w piętrze kosówki Tatr i Sudetów, niebezpieczna dla czeczotki może być rozbudowa infrastruktury związanej ze sportami zimowymi. Na północy Polski zagrożenie dla siedlisk czeczotki stanowią pożary, intensyfikacja rolnictwa na obszarach łąkowych w pobliżu miejsc gniazdowania oraz plany usunięcia kosodrzewiny, jako gatunku obcego, z wydm w pasie pobraża.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- utrzymać obecny system zarządzania terenami chronionymi na obszarach górskich;
- zachować sztuczne nasadzenia kosodrzewiny na wydmach w pasie pobraża.

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie stanowisk i liczebność krajowej populacji łęgowej;
- ekspansję gatunku na terenach nizinnych;
- preferencje siedliskowe i pokarmowe na nowo zajmowanych stanowiskach łęgowych.

Monitoring

- coroczna ocena liczebności populacji łęgowej w kluczowych ostojach gatunku, zarówno w górach, jak i na nizinach.
- Kontrole terenowe prowadzone w dwóch terminach: 10–25 maja i 10–25 czerwca, w godzinach rannych, do 5 godzin po wschodzie słońca. Liczenia należy prowadzić, poruszając się w kolejnych sezonach po tych samych trasach poprowadzonych po przecinkach, ścieżkach, obrzeżach dogodnych siedlisk. W przypadku niskiej aktywności i przy wyszukiwaniu nowych stanowisk można stosować stymulację głosową.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO.
Zakład Ornitologii PAN.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- BRAAE L. 1975. Invasion of Grasisken *Carduelis flammea* i Danmark 1972–73. *Dansk orn. For. Tidsskr.*, 69: 41–53.
- CHYLARECKI P. 2000. *Carduelis flammea* (L., 1758) – czeczotka. W: Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiecki A. (red.) Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Poznań, s. 546–548.
- CRAMP S., PERRINS C. M., BROOKS D. J. (red.) 1994. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 8. Crows to Finches. Oxford, New York, 899 s.
- DIERSCHKE V., HELBIG A. J., GAEDECKE N. 1997. Ornithologischer Jahresbericht 1996 für Hiddensee und Umgebung. *Ber. Vogelw. Hiddensee*, 14: 63–102.
- DYRCZ A. 1973. Ptaki polskiej części Karkonoszy. *Ochr. Przyr.*, 38: 213–284.
- DYRCZ A., GRABIŃSKI W., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Wrocław, 526 s.
- ENEMAR A., NYSTRÖM B. 1981. Population fluctuations, food and breeding of the Redpoll *Carduelis flammea* in a mountain birch forest, Swedish Lapland. *Vår Fågel.*, 40: 409–426.
- ERNST S. 1988. Die Ausbreitung des Alpenbrikenzeisigs, *Carduelis flammea cabaret* P.L.S. Müller, in Europa bis zum Jahre 1986. *Mitt. Zool. Mus. Berl., Ann. Orn.*, 12: 3–50.
- FLOUSEK J., GRAMSZ B. 1998. Atlas ptaków lęgowych Karkonoszy (1991–1994). Správa Krkonošského národního parku. Vrchlabí, 424 s.
- GATTER W. 1994. Zur Ausbildung von Vogelgemeinschaften in Waldern unter Einfluss von Habitatstruktur, Nahrung, Konkurrenz, und Migration. *Mitteilungen-des-Vereins-für-Forstlich-Standortkund-und-Forstpflanzenzucht*, 37: 75–88.
- GŁOWACIŃSKI Z., PROFUS P. 1992. Structure and vertical distribution of the breeding bird communities in the Polish Tatra National Park. *Ochr. Przyr.*, 50 (1): 65–94.
- GRAMSZ B. 2004. Liczebność i rozmieszczenie rzadszych gatunków ptaków lęgowych w polskiej części Karkonoszy w latach 1990–2003. *Przyroda Sudetów Zachodnich* 6: 153–170.
- GRIMSBY A., RØER J. E. 1992. Innvandrigen av liten grasisik *Carduelis flammea cabaret* til Norge 1962–1991. *Fauna norv.*, 15: 17–24.
- HALD-MORTENSEN P. H. 1970. Lille Grasisken (*Carduelis flammea cabaret* (Müller)) som ynglefugl i Danmark. *Dansk Orn. For. Tidsskr.*, 64: 163–193.
- HANZAK J. 1953. Hnízdění a systematické postavení čečetek, *Carduelis flammea* L. v Československu. *Sylvia*, 14: 5–16.
- HERREMANS M. 1990. Taxonomy and evolution in Redpolls *Carduelis flame-hornemanni*; a multivariate study of their biometry. *Ardea*, 78: 441–458.
- JAKUBIEC Z. 2001. *Carduelis flammea* (Linne, 1758) – Czeczotka. W: Głowaciński Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt. Kęgówce. Warszawa, s. 271–272.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
- KANIA W., WASILEWSKI J. 1969. Obserwacje czeczotki *Carduelis flammea* w okresie lęgowym w polskich Tatrach. *Not. Orn.*, 10: 75–76.
- KNOX A. 1988. The taxonomy of Redpolls. *Ardea*, 76: 1–26.
- KNOX A., NYSTRÖM B., NYSTRÖM H. 1997. *Carduelis flammea* – Redpoll. W: Hagemeyer W. J., Blair M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London, s. 722–723.
- LIFJELD J. T., BJERKE B. A. 1996. Evidence for assortative pairing by the *cabaret* and *flammea* subspecies of the Common Redpoll *Carduelis flammea* in SE Norway. *Fauna norv. Ser. C, Cinclus*, 19: 1–8.
- MIKUSEK R. 1996. Ptaki lęgowe Gór Bystrzyckich. *Ptaki Śląska*, 11: 81–114.
- MIKUSEK R., DYRCZ A. 2003. Ptaki Gór Stołowych. *Not. Orn.*, 44: 89–119.
- OTTWALL R., BENSCH S., WALINDER G., LIFJELD J.T. 2002. No evidence of genetic differentiation between lesser redpolls *Carduelis flammea cabaret* and common redpolls *Carduelis f. flammea*. *Avian Science*, 2: 237–244.
- PUGACEWICZ E. 1995. Występowanie czeczotki (*Carduelis flammea*) na Nizinie Północnopodlaskiej w sezonach 1985/86 i 1986/87. *Ptaki Północnego Podlasia*, 1: 106–111.
- ROBIEN P. 1935. Die Vogelwelt Pommerns. 2 Nachtrag 1931–1934. *Mitt. über d. Vogelwelt*, 34, 4/5: 49–72.
- SANGSTER G., HAZEVOET C.J., van den BERG A.B., ROSELAAR C.S., SLUYS R. 1999. Dutch avifaunal list: species concepts, taxonomic instability, and taxonomic changes in 1977–1998. *Ardea*, 87: 139–166.
- SIKORA A. 2001. Gniazdowanie czeczotki *Carduelis flammea* na polskim Pobrzeżu Bałtyku. *Not. Orn.*, 42: 73–88.
- SIKORA A., GROMADZKI M., PÓŁTORAK W. 2004. Awifauna Bielawskich Błot. *Not. Orn.*, 45: 1–11.
- SNOW D.W., PERRINS C.M. 1998. The Birds of the Western Palearctic. Concise Edition. Vol. 2. Passerines. Oxford, New York, s. 1009–1697.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- ZAJĄC K. 2004. Gniazdowanie czeczotki *Carduelis flammea* (L., 1758) u podnóża Karkonoszy. *Przyroda Sudetów Zachodnich* 6: 151–152.

Arkadiusz Sikora, Romuald Mikusek